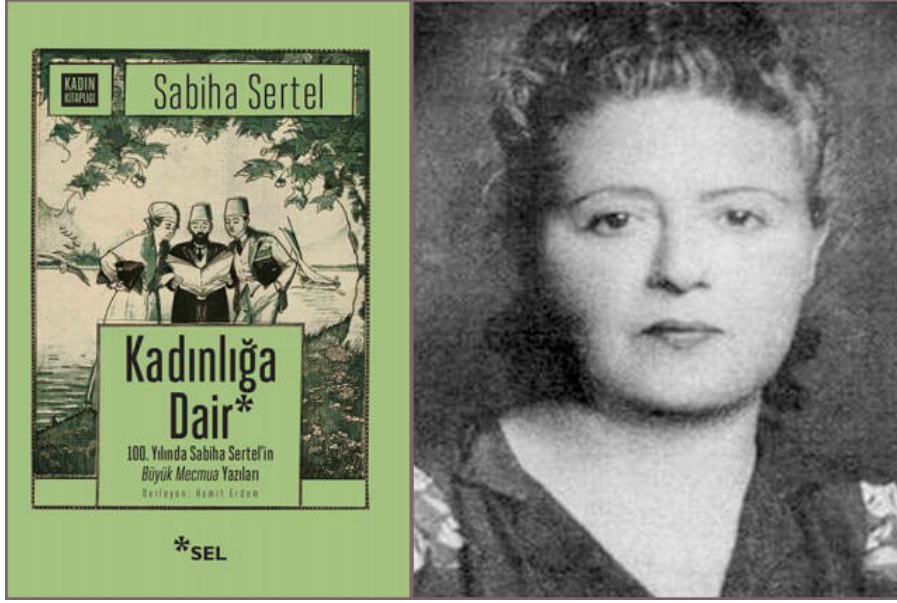

100 Yıl Önce -1919'da- Çıkarılan BÜYÜK MECMUA Dergisi ve SABİHA SERTEL'in "KADINLIĞA DAİR" Yazıları (*)

“Erkeklerle şunu da ihtar etmek isterim ki, memlekette siyasi hakkını idrak ve istihsal için mücadele eden münevver bir kadınlık sınıfı vardır. Erkekler daima kanunları yapan vaziyetinde bulundukça kadınlara karşı kuvvet ve zorbalığa dayalı kanunlar yapıyorlar. Artık hürriyet, mahdut bir zümreye tahsis edilemez. Kanun-ı Esasi'nin bütün Osmanlılara verdiği hakkı bizlerden kimse esirgeyemez.”
Sabiha Zekeriya, Büyük Mecmua Sayı 14, 30 Teşrinievvel 1919

“Yıl 1919. Türkiye Alman militaristleriyle girdiği harpte yenilmiş, İstanbul, işgal kuvvetlerinin elinde. İngiliz amirali Harington'lar, Amerikan amirali Bristol'ler yönetim mekanizmasına el koymuşlar. Türkiye'yi Birinci Dünya Savaşına sürükleyen İttihat ve Terakki Partisi'nin kodamanları Talat, Enver, Cemal Paşalar ve diğerleri kaçmışlar.

Limanda çeşitli bayraklarla süslenmiş düşman gemileri yatıyor. Yemen'den, Galiçya'dan, çeşitli cephelerden katar katar İstanbul'a

**dönen Mehmetçikler perişan. Haydarpaşa istasyonu evlatlarını,
kardeşlerini aramaya gelen halkla tıklım tıklım.
Bazılarının ayaklarında hâlâ köy çarıkları var. Paltoları yok. Soğuktan
titriyorlar
Herkes gelecek kaygusunda. Bu yıkılıştan sonra memleket ne olacak?
Emperyalistler Türkiye’yi paylaşacaklar mı?
Sokaklarda Senegal’li, Hint’li, Cava’lı sömürge askerleri çeşit çeşit
elbiseleriyle geziyorlar.
Hükümet yok, polis yok.
Memleket derin bir karanlığa gömülmüştür.”**

Sabiha Sertel’in kendi yaşam öyküsünü anlattığı “*Roman Gibi*” adlı eseri bu satırlarla başlamakta ve anlattığı bu büyük toplumsal çöküntünün acı manzarası tam da **Büyük Mecmua** adlı haftalık derginin çıkarıldığı günlere denk düşmektedir.

Memleketin derin bir karanlığa gömüldüğü o günlerde gazeteciler Sedat Simavi ve Zekeriya Sertel *Diken* adında bir mizah dergisi çıkarmaya başlamıştır. Halkın büyük yoksulluk, perişanlık ve türlü acılar yaşadığı o günlerde *Diken* dergisinin mevcut sorunları; yolsuzlukları, endişeleri ve harp vurgunluğunu mizahi bir şekilde deşifre eden yayınları büyük ilgi görmüştür.

Diken dergisinin mutfağı Zekeriya ve Sabiha Sertel’lerin Cağaloğlu’nda bulunan evleridir. Bu ev, o dönemin çok sayıda aydın, sanatçı, yazar ve şairin uğrağı, sorun ve dertlerin konuşulduğu aydın evlerinden biridir. Sertel’lerin evinde bir araya gelen aydınlar; parçalanmış, işgal altındaki ülkelerine hâkim olan büyük moral çöküntüye ve ümitsizliğe karşı çare aramaktadırlar.

Halka bir parça cesaret ve ümit vermek için bir dergi çıkarma düşüncesi bu tartışmalardan sonra ortaya çıkmıştır. Adı “**Büyük Mecmua**” olacak dergi büyük bir gönüllü yazarçizer grubu tarafından desteklenmiştir.

Dönem, “Mütareke” dönemi olarak bilinmektedir ve Büyük Mecmua 1919 yılının Mart başında çıkarılmaya başlanan bir dergidir. Dergi, aynı yılın Aralık ayında İstanbul’u işgali altında bulunduran İngiliz –işgal– Kuvvetleri Kumandanlığının emri üzerine kapatılmıştır.

Büyük Mecmua, 1919 Mart ile 1919 Aralık ayı süresince toplam 17 sayı yayımlanabilmiştir.

Büyük Mecmua ve gönüllü yazar - çizer kadrosu

Büyük Mecmua Sabiha Sertel'in ifadesiyle tam bir "forum" görünümündedir.

Dergide bir araya gelen kalem sahipleri "*Osmanlı'nın çöküşünün*" sebepleri ve "*Türkiye'nin kurtuluşunun*" çareleri üzerine yazılar yazmışlar, Türk ulusal kimliğinin oluşturulması sürecini Büyük Mecmua'daki ürünleriyle desteklemişlerdir.

Büyük Mecmua'nun, "niçin çıktığını" anlatan ilk sayısında; kötümser olmanın asla çare olamayacağı üzerinde durulmuş ve halkın moralinin yükseltilmesi amaçlı bir yayın politikası izleneceğinin altı çizilmiştir.

Büyük Mecmua'da yer alan makalelerde; Osmanlı Devleti'nin ve toplumunun dünyanın geldiği yeni koşullarda farklı ve köklü bir zihniyet değişikliğine ihtiyaç duyulduğu; toplumun, siyaset, din, dil, hukuk, kültür ve ahlak olarak büyük bir yozlaşma içinde olduğu; bütün bu unsurların milletin ve devletin ayakta kalmasını artık imkânsız hale getirdiği ileri sürülmüş; çare olarak da ülkenin bu tıkanmayı Türk ulusal kimliğinin yaratılmasıyla başaracağı savunulmuştur.

Türkçülük ve milliyetçilik kavramları dar, katı ve sınırları keskin ideolojik bir mantıkla değil, liberal ve kapsayıcı bir çerçevede ele alınmıştır.

Büyük Mecmua; Türk unsuruna dayanan daha uygar bir milliyetçilik, yüzü Batı'ya dönük laik ve liberal bir rejim, kadının toplumdaki varlığını olağanüstü önemseyen bir anlayış ve "*asri millet*" yani çağdaş bir toplumun yaratılması fikriyle yola koyulmuştur.

Bütün bunların ötesinde Büyük Mecmua'nın en güçlü yönü neredeyse her sayısında Sabiha Sertel ve ona destek veren kadın ve erkek yazarların "*Kadın Sorunu*'nu" toplumun gündemine sokan yazılarıdır.

Türkçülük ve milliyetçilik kavramları dergide bir ağırlık oluşturmasına rağmen derginin düşünsel, siyasi ve toplumsal sınırları bu aralıkta kalmamış, Büyük Mecmua'da; Yeni Osmanlılık düşüncesi, Sosyalizm Cereyanları, Tanzimat'ın ilanının 80. yılının anılması, Emperyalizm ve Türkiye ilişkisi, Batı ülkelerindeki seçimler ve kadın hukuku, Türkiye'de feminizm ve kadın hareketi, Türkiye'nin yarınında Eğitim Programları, Birinci Dünya Savaşı sonrası mağlup ülkelere yüklenen Harp Borçları meselesi, Darülfünun'da ıslahat sorunu, Büyük harp sonrası mesken buhranı, Tesettür meselesinin kökenleri, Ahi teşkilatlarında sosyal yaşam, Türklerin kültürel

mirası, Makedonya'da düğün adetleri, Veba illeti ve bununla mücadele vb. düşünce yazıları; Edebiyatta biçim tartışmaları, Edebi eleştiri, Türk edebiyatının o dönemine ait simalarının tanıtımı; hikâye, röportaj, şiir, resim, tiyatro, musiki gibi türlere ait yazılar, kitap tanıtımları, karikatürler vb. Büyük Mecmua sayfalarında kendine yer bulmuştur.

Derginin yazarları arasında; **Ömer Seyfettin, Ali Canip (Yöntem), Falih Rıfkı (Atay), Yusuf Ziya (Ortaç), Orhan Seyfi (Orhon), Faruk Nafiz (Çamlıbel), Köprülüzade Mehmet Fuat, Mehmet Emin (Yurdakul), (Arap) İsmail Hakkı (**), Tekin Alp (Moiz Kohen), Reşat Nuri (Güntekin), Ahmet Rasim, Yahya Kemal (Beyathı), Halide Edip (Adıvar), Hasan Ali Yücel ve Ruşen Eşref (Ünaydın)** gibi ilerideki yıllarda isimlerinden çok söz edilecek yazar ve şairler bulunmaktadır.

Mütareke dönemi, bütün baskılara rağmen muhalif basın, farklı eğilimlerin seslerini duyurmaya çalıştığı yıllar olmuştur. Büyük Mecmua ile aynı dönemde İstanbul'da yayımlanan **Yeni Gazete**'de Ahmet Cevat (Emre), **Kurtuluş** dergisinde Şefik Hüsnü (Deymer), **İdrak** gazetesinde Hüseyin Hilmi Türkiye'nin yaşadığı felaketlerin milliyetçi ve pantürkist politikalar ve politikacıların eseri olduğunu savunan makaleler ile bu siyasi yaklaşımları reddetmişler, bütün yoksul milletlerin birliğini savunan emek eksenli yazılar yazmışlardır. Büyük Mecmua'nın bazı yazarları bu düşüncelere Türkçülüğü savunan yazılarıyla cevap vermiştir.

Büyük Mecmua ve 24 yaşında genç bir gazeteci: Sabiha Sertel

Büyük Mecmua'nın idare yeri; Cağaloğlu Molla Fenari Sokak'ta, kapısında -bugün hâlâ- İCTİHAD EVİ yazan ve o zaman iki katlı, Dr. Abdullah Cevdet'e ait bir binadır. Kürt kökenli Türk siyasetçi, düşünür, şair, çevirmen ve göz doktoru olan Dr. Abdullah Cevdet (Karlıdağ) üst katta otururken alt katını Sabiha ve Zekeriya Sertel çiftine kiralamıştır.

Derginin çıkmasının üzerinden daha iki ay geçmemişken Zekeriya Sertel (Mayıs 1919) polis tarafından tutuklanmış, Büyük Mecmua bir anlamda başsız kalmış, Sabiha Zekeriya (Sertel) derginin çıkarılmasının resmi sorumluluğunu üstlenerek, çalışmaların kaldığı yerden devamına karar vermiştir.

Bu aşamadan sonra Sabiha Sertel; hem derginin köşe yazarı, hem idari yöneticisi, hem dağıtım ve mali sorunlarla uğraşan sorumlusu, hem de Vilayet'teki Sansür

Heyeti'nin muhatabı ve bu baskıları göğüslemek zorunda kalan kişi olmuştur.

Sabiha Sertel, Büyük Mecmua'yla başlayan bu hummalı gazetecilik faaliyeti içinde bulunduğu aylarda henüz yirmi dört yaşında -ve iki yaşında kızı olan- genç bir annedir.

Büyük Mecmua deneyimi, Sabiha Sertel'in mücadeleci kişiliğini ortaya çıkarmış, ilerideki yıllarda Türkiye'nin önemli gazeteci, yazar ve çevirmenleri arasında yer alacağına göstergesi olmuştur.

Sabiha Sertel'in henüz Marksist değildir ve Marksizm'le tanışmamıştır. Mecmua'daki yazılarında, 1919'larda Batı'daki özgürlükçü-feminist kadın hareketini yakından izleyerek; **“Kadın erkek eşitliği”**, **“Kadınların seçme ve seçilme hakkı”**, **“Kadının toplumsal yaşamda görünür hale gelmesi”**, **“Türk feminizmi”**, **“Türkiye’de kadının hukuki hakları”** vb. konuları üzerinde durmuş ve bu içerikli etkili yazılar yazmıştır.

Güç koşullar altında 6 Mart 1919 tarihinde Büyük Mecmua'nın ilk sayısı basılmış ve dergi *“Perşembe Günleri Çıkar, Edebi ve İlmî Haftalık Mecmuadır”* alt başlığıyla 17 sayı çıkarılabildiği görülmüştür.

15 Mayıs'ta derginin *“İmtiyaz Sahibi”* Mehmet Zekeriya polis tarafından tutuklanınca sıradaki 8. sayı, 28 Mayıs'ta basılabildiği, *“Müdür ve İmtiyaz Sahibi”* bu sayıyla beraber Sabiha Zekeriya olmuştur. Büyük Mecmua'nın 8. sayısı İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini protesto amacıyla siyah kapakla ve buna tepki veren metinlerle donatılmıştır. Dergi bu sayıdan itibaren haftalık yerine 15 günlük periyotla basılabildiği görülmüştür.

11. sayıdan sonra ise Büyük Mecmua'nın bütün sayılarında dergi künyesine Halide Edip'in adı *“Sermuharrir”* olarak ilave olmuştur.

Büyük Mecmua, İngiliz işgal kuvvetlerinden Albay Amstrong ve ona bağlı çalışan Matbuat Müdürü Haydar Bey'in hemen her sayısında gazabına uğramış; dergideki metinlerden kimi cümle, paragraf ve bölümler Sansür Heyeti tarafından dergiden çıkarılmış, çıkarılan bölümler aynı şekilde –bir protesto biçimi olarak– yerleri boş bırakılarak basılmıştır. Bu protestoya Sansür Heyeti daha büyük bir tepki göstermiş, Sabiha Sertel'i Albay Amstrong makamına çağırarak tehdit etmiş, dergi muhtemelen bu gerilimler sonrasında kapatılmıştır.

Sabiha Sertel'den “Kadınlığa Dair”

Sabiha Sertel'in kadın sorununa duyarlılığı ve kadının cinsiyetinden dolayı ezilmesi karşısındaki isyanının başlangıcı, çocukluğuna yani kendi yaşamında acı izler bırakan yıllarına uzanmaktadır. Babasının tüm aile üzerindeki zulmü ve sevgisizliği ile annesini sıradan bir sebeple “boşaması” çocuk Sabiha'nın dünyasında derin yaralar bırakmıştır. Sonraki yıllar babasız geçen ve kıt kanaat geçinilen perişan çocukluk dönemi bu yarayı büyütüştür.

Çocukluk yılları geride kalmaya başlayıp Selanik'te okul arkadaşlarıyla birlikte kurduğu *Tefeyyüz Cemiyeti* adındaki okuma grubunda ilk yazılarını yazmaya başladığında “*Kadın Sorununu*” içindeki isyanla birlikte ilk sıraya oturtmuştur.

1919'da Büyük Mecmua'da henüz yirmi dört yaşında genç bir kadın olarak yazı yazmaya başlayan Sabiha Sertel, Büyük Mecmua'nın –bir kadın dergisi olmamasına rağmen– kadın sorunlarını güçlü ve cesaretle dile getiren bir dergi olarak hatırlanmasını sağlamıştır.

Sabiha Sertel Büyük Mecmua'nın ilk sayısından itibaren kadının toplumdaki yeri ve kadın hakları ile ilgili yazdığı makalelerini “*Sabiha Zekeriya*” veya “*S. Z.*” imzasıyla bitirmiştir. Bu biçimiyle Büyük Mecmua'da yer alan makaleler, başlıkları ve sayfa numaraları şöyledir.

1. Sayı, Türk Kadınlığının Terakkisi, Sf. 12
2. Sayı, Kadınlığın Hukuku Bahsi, Sf. 29
3. Sayı, Hilal-i Ahmer Hanımlar Cemiyeti, Sf. 41-42
4. Sayı, Türk Feminizmi, Sf. 63
5. Sayı, Kız Darülfünunu Meselesi, Sf. 67
6. Sayı, Darülfünun'da Kadın, Sf. 89
8. Sayı, Şehidin Sesi, Sf.114 ve Sütnene ve Dadı Mektebi, Sf. 127
9. Sayı, Son Dua, Sf. 134 ve Tevekkül -Bir Dervişin Defterinden-, Sf. 135
10. Sayı, Fransa'da Kadınların Seçme ve Seçilme Hakkı, Sf. 154
11. Sayı, Kadınlara Çalışma Hakkı, sf. 170
14. Sayı, Kadınlar ve İntihab, Sf. 218-219
15. Sayı, Pamuk Ayşe Hanımla Mülakat, Sf. 237-238
17. Sayı, İngiltere'de ilk Kadın Mebus, Sf. 260-261

Sabiha Sertel'in Büyük Mecmua'daki makalelerinin neredeyse tamamı; kadının toplumdaki yeri ve kadın erkek eşitsizliği üzerinedir. Batı'daki kadın hareketlerini yakından izlediği belli olan Sabiha Sertel, oradaki gelişmeleri ve kazanımları aktardığı gibi Türkiye ile ilgili kıyaslamalar da yapmaktadır.

Örneğin Büyük Mecmua'nın ilk sayısındaki "*Türk Kadınlığının Terakkisi*" (yükselmesi) başlıklı makalesinde 1. Dünya Savaşı'nın kadın sorununu geriye döndürülemez bir önemle bütün toplumların gündemine soktuğunu, yarım asırlık gelişmeyi birkaç yıla sığdırdığını; ironik biçimde savaşın yıkımının, kadının toplumdaki önemini ortaya çıkardığını yazmıştır. Savaşta, kadın nüfusuna, kadın emeğine, kadının entelektüel ve bedensel gücüne duyulan zorunlu ihtiyacın, savaştan sonra bambaşka bir tabloya dönüştüğünü belirtmiştir.

Sabiha Sertel Türkiye'nin de bu genel kuralın dışında kalmadığını yazmış; buna göre Türk kadını savaşta gösterdiği büyük fedakârlık ve gayretle erkeklerden aşağı kalmadığını ispatlamış, kadınlar birçok meslekte çalışır hale gelmiş, toplumsal yaşamın ayrılmaz bir unsuru olduğunu göstermiştir. Şimdi barış zamanında da; 1908 Meşrutiyetiyle güvence altına alınan ve her Osmanlı vatandaşına tanınan "*musavat-ı tamme*" yani "*tam eşitlikten*" artık kadınların da yararlanmasının vakti gelmiştir.

Tesettür, örtünme, din ve özel yaşam üzerine

Bu makalede Sabiha Sertel'in üzerinde önemle durduğu bir diğer konu yüz yıldır Türkiye'nin gündeminden düşmeyen "*Tesettür Meselesi*"dir. Giyim ve kuşamın, modanın ve "örtünmenin" dönemin basınında ne derece önemli yer tuttuğunu bu satırlardan izlemek mümkündür.

Tesettürün basındaki büyük savunucusu Tasvir-i Efkâr gazetesi ve Darülfünun Umum Müdürü Naim Bey, Sabiha Sertel'in şiddetle eleştirdiği kesimlerin başında gelmiştir. Kadınları şeriatın, ataerkil geleneklerin ve bunlarla örgütlenmiş güçlerin elinden kurtarmak gerektiğini vurgulamış ve şöyle yazmıştır:

"Tasvir-i Efkâr'ın tesettür etrafında vuku bulan irticakârane neşriyatının birçok kadın çevresi tarafından protesto edildiğine dair haberler aldık...

Fakat memlekette kara tehlikenin gerçekleşmesi gayesini takip eden bu zümrenin neşriyat ve telkinleri artık tesir yapmaktan çok uzaktır. Çünkü hayat değişmiş,

fikirler terakki etmiş ve tesettür bir din meselesi olmaktan ziyade bir sanat meselesi olmuştur. Hele hükümetin tesettür işine müdahalesi zamanı çoktan geçmiş ve bu tecrübenin akamete mahkûm olduğu şimdiye kadar olan emsaliyle sabit olmuştur...”

Tesettür konusunda önemli bir başka yazı Büyük Mecmua'nın 7. sayısında imzasız olarak yayımlanmıştır. “*Tesettür Meselesi*” başlıklı makalede, tesettürün tarihsel arka planı hakkında bilgi verilmekte, o dönem pek çok sol gazete dergide yer alan “*İslam-Komünizm yoldaşlığı*” üzerinde durulmakta ve şöyle yazılmaktadır:

“Acaba feminizm fena bir hareket midir? İslamiyet’in suret-i zuhurunu tetkik etmiş olanlar pekâlâ bilirler ki İslamiyet, karışık aristokratik hükümeti yerine demokratik bir hükümet ikame etti. Fukara ve köle sınıflarını himaye ederek bir nevi sosyalizm tesisine çalıştı.

Aynı zamanda, Arabistan'ın o devirdeki vaziyetine göre imkânın en müsait olduğu derecede bir hakiki feminizm mesleği tatbik etti. İslamiyet'i ilk kabul edenler, Hazret-i Peygamber'in yakın dostları ve yakın akrabaları müstesna olmak üzere, umumiyetle kadınlar, fakirler ve esirler idi. İslamiyet, Cahiliye döneminin kadınlara ve zayıflara karşı reva gördüğü zulümleri kökünden izaleye çalışıyordu. Bu ise, tabii, mazlumlar için bir kurtuluş müjdesi, zalimler için bir matem haberi hükmünde idi. Binaenaleyh birçok Avrupalı âlimler Hazret-i Muhammed'i demokrasinin, sosyalizmin ve feminizmin ilk müessis ve piri olarak tanımaktadır. Hal böyle iken, bilhassa din namına kadınları birçok hakaretlere maruz olmalarına müsaade göstermek nasıl muvafık görülebilir?

İslamiyet'te kadın, muhterem ve mukaddestir. Ona polis yahut kanun neferi el uzatamaz. Ve uzatmamalıdır...

Meşruti bir hükümette kanun haricinde kimse, tevkif, muhakeme ve tecziye edilemez...”

Sabiha Sertel ve “Türk Feminizmi”

Sabiha Sertel, Büyük mecmua'nın 4. sayısındaki “*Türk Feminizmi*” başlıklı yazılarında 1. Dünya Savaşı sonrasında dünyada Feminist Hareket'in güçlendiğini, kadınların toplumsal konumlarının eskisiyle kıyaslanamayacak bir noktaya ulaştığını, kadın hareketinin artık kitlesel hale gelip talep ettiği haklarını ülkelerinin

meclislerinden geçirdiklerini yazmıştır.

“Son ilmi cereyanlar arasında şayan-ı dikkat bir surette ilerleyenlerden biri de feminizm cereyanıdır. Hollanda, Danimarka, Finlandiya ve Amerika’da on iki hükümet kadınlarına seçme ve seçilme hakkı verdiği gibi, son 1918’de de İngiltere kadınlara siyasi hayata iştirak ve seçme hakkını vermiştir. Süfrajat’in uzun mücadelelerden son gayelerine vusullerine harbin de pek büyük bir tesiri olmuştur. Son seçimde kadınlar rey verdiği gibi, kadınlardan bir de mebus seçilebilmiştir... Sonra Almanya’da bir ay evvel yapılan seçimde kadınların rey hakkına ve seçilmeye mazhar olduklarını ve 38 mebus çıkardıklarını görüyoruz ki bu Alman kadınlığının harpte gösterdiği maddi ve manevi gayret ve emeğin hak kazandığı bir semereden başka bir şey değildir.”

Türkiye’nin de bu deneyimlerden faydalanması gerektiğini belirten Sabiha Sertel; o günlerde -Türkiye’nin- şartları konusunda gerçekçi bir tablo çizmiş, Batı’daki kadın hareketinin izlediği yoldan ve deneyimlerinden yararlanmanın şart olduğunu belirtmiş, genel olarak eğitim ve üniversitelerin bu konudaki rolünün belirleyici olacağını yazmış, bizdeki eşitsizliğin ve “mefkûre / ülkü” yoksunluğunun bu konuda en büyük engel olduğunu kaydetmiştir.

“Düne kadar hayali olarak tasavvur edilen feminizm meselesi gerçek bir hayata mazhar oldu...”

Zaman bize artık eski akideler, eski zihniyetlerle yürünemeyeceğini acı bir şekilde gösterdi. Bu yeni hayatta kadının rolü ne olacak? İhtiyacın doğurduğu bir mecburiyetle kadın sosyal hayata girdi...

Asri milletlerin geçtiği merhalelerden biz de ruhumuza ve benliğimize uyan şekilde geçmeye mecburuz. Bugün Garpta kadının muvaffakiyetini şüphe yok ki mektepleri, darülfünunları hazırladı. Sarsılmaz bir imanla bağlandıkları mefkûreler buradan aldıkları kuvvetle doğdu ve gelişti. Fakat bizim için bu neticeye erişmek pek uzun. Mekteplerimiz evvela mefkûreyi vermeye elverişli değil bu kadar mesaiye rağmen daha henüz erkek ve kadın tahsilinde eşitlik yok.

Bugünkü bu durgunluk ne yazık ki yalnız mefkûresizlikten, müşterek heyecanlara ve düşüncelere malik olmamamızdan ileri geliyor. Bu cereyan uyandıktan sonra bizde ne şekilde tecelli edebilir. Bu ilmin halledeceği bir meseleden ziyade zamanın ve ihtiyacın halledeceği bir meseledir.”

Sabiha Sertel gerek Türk Feminizmi makalesinde gerekse sonraki sayılarda yazdığı makalelerde genel olarak literatürde *Birinci Dalga Feminist Hareket* olarak geçen kadın mücadelesinin ana temalarını kullanarak kadın ile erkeğin toplumdaki eşitliği konusunu genişçe ele almıştır.

Özellikle kadın ve erkek arasında “*fırsat eşitliği*” ile “*yasalar karşısında eşit hakka sahip olma*” hakkının kazanılması gerektiğini savunmuş, bu konuda bir bilinç yaratmaya çalışmıştır. Bu kapsamda İngiltere ve Amerika’daki “*Süfrajat*” (***) hareketini de tanıtan Sabiha Sertel, bununla kadın hakları mücadelesinde okurunu harekete geçmeye davet etmiştir.

Sabiha Sertel, Feminizm’in tarihsel olarak haklı ve güçlü olduğunu, karşısındaki muhalefetin ise “*çürük ve güçsüz*” bir halde bulunduğunu kaydetmiştir. Burada erkeklere de bir uyarısı bulunmaktadır:

“Artık güçlü bir kadın sınıfı vardır ve artık hürriyet mahdut bir zümreye –yalnız erkeklere– tahsis edilemez!..

Feminizm hareketleri cihanın her tarafında seri adımlarla yürürken ve bugün burada da bu ihtiyacı duyan büyük bir kadınlık ekseriyeti ve kuvveti varken mantıksız ve modası geçmiş nazariye ve faraziyelere dayanarak yapılacak muhalefet şiddetli yağmurların sürükleyip götürdüğü taşkın nehirlere kargıdan yapılan setlerin muhalefeti kadar çürük ve kuvvetsizdir...

Artık hürriyet mahdut bir zümreye tahsis edilemez. Ve erkeklerin mümessillerinden mürekkep bir meclis artık memleketi temsil edemez. Kanun-i Esasi’nin bütün Osmanlılara verdiği hakkı bizlerden kimse esirgeyemez. Ümit ederim ki yeni meclisin yeni mebusları bu noktayı yakından görür ve bu sesi yakından işitirler.”

Sabiha Sertel’in yaşamından bazı satır başları

Sabiha Sertel Büyük Mecmua kapatıldıktan sonra Halide Edip’in önyak olduğu bir burs sayesinde ve ailesiyle birlikte Amerika Birleşik Devletleri’ne öğrenimini tamamlamaya gitmiştir. Orada Morgan, Le Play gibi dönemin önemli burjuva sosyologların metinlerinden sonra, Friedrich Engels’in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* ve daha sonra çevirisini de yapacağı August Babel’in *Kadın ve Sosyalizm* adlı eserlerini okumuştur. Sertel’in, “*hayatımda etki yaratan kitaplar*”

dediği bu dönemden sonra büyük bir ilgiyle yöneldiği *Karl Marx, Friedrich Engels, Karl Kautsky, Jack London, Upton Sinclair* gibi yazarlar Sertel'in hayatında yeni bir dönemin de başlangıcı olmuştur. Böylece Sabiha Sertel'in Marksist kimliğinin temeli Amerika'da aldığı eğitim sırasında atılmıştır. 1923 yılında ailesiyle birlikte Türkiye'ye geri dönmüştür.

1924-1931 yılları arasında Cumhuriyet tarihinin en önemli gazetecilik deneyimlerinden biri olan "**Resimli Ay**" döneminde etkili yazılarıyla iz bırakmıştır.

1930'da İstanbul belediye başkanlığı seçimlerine "Bağımsız Aday" olarak katılmıştır. Sabiha Sertel, adaylığını İstanbul şehrinin çoğunluğunu oluşturan işçi, fakir, köylü, küçük esnaf ve küçük memuru temsil eden halk adına koyduğunu açıklamıştır. Seçildiği takdirde gerçekleştirmeye çalışacağı ilk uygulamanın "*fakir halkın reyini, otoritesini, iktisadi ve içtimai haklarını savunmak*" olduğunu belirtmiştir.

Sabiha Sertel Resimli Ay kapatılınca bir süre *Hayat Ansiklopedisi*'nde çalışmış, daha sonra ise yoğun bir çeviri faaliyeti içine girmiştir.

Bu dönemde; Karl Kautsky'nin *Sınıf Kavgası*'nı, Vladimir Adoratsky'nin *Diyalektik Materyalizm-Leninizm'in Nazari Temeli*'ni, V. Molotov'un *Yeni Sovyet Rusya ve Esas Teşkilat Kanunu*'nu, Vladimir İlyiç Lenin'in *Harp ve Sosyalizm*'ini ve August Bebel'in *Kadın ve Sosyalizm* adlı eserlerini Türkçeye çevirmiş ve bu eserler yayımlanmıştır.

1934'te bir başka gazetecilik olayı olan "**Tan**" gazetesinin yazı kadrosu içindedir. Bu dönem Sabiha Sertel'in "*özlediğim politik hayata girdim*" dediği ve gazetede demokrasi-barış yanlısı, anti-faşist, anti-emperyalist içerikli yazılar yazdığı, röportajlar, çeviriler yaptığı dönemdir. Bu yazıları nedeniyle farklı tarihlerde yazı yazması üç kez engellenmiştir.

1937'de tek sayı yayımlanabilen ve hemen yasaklanan "**Projektör**" adında haftalık dergi Sabiha Sertel'in yorulmak bilmez gazeteciliğinin seçkin örneklerindedir.

Projektör yayın hayatına başlarken derginin çıkış nedeni için Sabiha Sertel şöyle yazmıştır:

"Cemiyet tekâmüllerinin bugünkü safhasında, iki büyük tehlike ile karşı karşıyayız. Emperyalizm ve faşizm... Biz her ikisine de düşmanız. Projektör bütün kuvvetiyle bu iki tehlike kaynağının üstüne ışık tutacaktır. Mali sermayelerini işletmek,

müstemlekelerin hammaddelerini, insan emeğini istismar ederek genişlemek isteyenlerin, dayandıkları mesnedi ayaklarının altından oynatmak birinci vazifemiz; milliyetçi sosyalizm maskesi takarak kitleleri emperyalist hedeflere sürüklemek isteyenlerin mahiyetlerini teşhir ikinci vazifemizdir.”

Dergi, Sabiha Sertel'in "Saylav Bayanlar Niçin Susuyorsunuz?" başlıklı yazı nedeniyle İçişleri Bakanı emriyle toplatılmış ve yasaklanmıştır. Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Sabiha Sertel'i Pera Palas'a çağırıp yazı yazmaması konusunda tehdit etmiş, muhalif olmaktan vazgeçmesi karşılığında kendisine mebusluk teklif etmiştir.

Sertel, 1937 yılında Fransa ve ABD'ye gitmiş, bu ülkelerden Tan gazetesine röportaj ve yazılar göndermiş, komünist eğilimli Voix Européenne dergisine yazılar yazmıştır.

1939 James Bryce'in *Demokrasi Nedir?* adlı eserini çevirerek yayımlamış, 1940'da "Tevfik Fikret- Mehmet Akif Kavgası" adlı araştırmasını yayımlamıştır.

4 Aralık 1945'te bizzat hükümetin içinde olduğu bir komplo sonucu Tan matbaası tahrip edilmiştir. Sabiha Sertel kocasıyla birlikte tutuklanmış, Tan'da yazdığı "Muvafakatin Feryadı" başlıklı yazı nedeniyle bir yıl cezaya çarptırılmıştır.

Sabiha Sertel bu dönemde Vladimir İlyiç Lenin'in "Emperyalizm, Kapitalizmin Son Safhasıdır" ve Josef Stalin'in "Leninizm'in Problemleri" adlı eserlerini Türkçeye çevirmiş, *İkinci Dünya Savaşı Tarihi* adlı araştırma ile "Tevfik Fikret İdeolojisi ve Felsefesi" adındaki çalışmasını yayımlamıştır.

Bu dönemde yoğun polis baskısı Sabiha Sertel'e neredeyse nefes alacak alan bırakmamıştır.

Sürekli izlenmiş, yazı yazması engellenmiş, örneğin Hürriyet gazetesi sahibi Sedat Simavi'ye gazetesinde imzasız çeviriler yapma önerisi polis korkusuyla geri çevrilmiştir.

Sabiha Sertel'in yurtdışındaki yaşamı

Sabiha Sertel 1950'de Türkiye'den ayrılmıştır. Kısa bir süre Paris ve Roma'da yaşadıkdan sonra 1952 yılı Ağustos ayında kocası Zekeriya Sertel'le birlikte Budapeşte'ye gelerek Budapeşte Radyosu'nda çalışmaya başlamıştır. Paris'e gittiği dönemde -o yıllarda- Türkiye'de illegal olarak mücadele eden Türkiye Komünist

Partisi ile yeniden irtibat kurmuştur.1953'te Budapeşte Radyosu Türk Kısmı'nın şefi olmuş, Türkiye Komünist Partisi'nin Budapeşte Grubu sorumlusu olarak çalışmıştır.

1956 yılında kocası ve kızı Yıldız'la Prag'a geçmiş, oradan Türkiye Komünist Partisi'nin radyosu olan Bizim Radyo'da çalışmak üzere Leipzig'e taşınmış, Türkiye Komünist Partisi Leipzig Grubu Parti Sekreteri olmuştur.

Sabiha Sertel, 1962'de Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi Dış Bürosu'nun; *İsmail Bilen, Nazım Hikmet, Zeki Baştımar, Abidin Dino ve Aram Pehlivan* gibi yöneticileriyle “1962 Konferansı”na katılmıştır. Sabiha Sertel bu konferansta Basın Yayın Komitesi üyeliğine getirilmiştir. Türkiye'deki 1960 darbesi sonrası, parti merkez yöneticileriyle –darbe, 1961 Anayasası vb. konusundaki– anlaşmazlığı nedeniyle TKP Genel Sekreteri İsmail Bilen tarafından Leipzig Gurubu Sekreterliğinden uzaklaştırılmıştır. 1965'de Moskova'dan Merkez Komitesi'ne yazdığı mektuplarla TKP içi tartışmalara katılmış, 4 Haziran 1965 tarihli mektubunda; Leipzig grubundaki Marat (İsmail Bilen) diktatörlüğünden yakınmıştır. 1961 darbesi ve sonrasındaki 1961 Anayasası'nı Menderes diktatörlüğünü yıkan ilerici bir hamle olarak değerlendiren Sabiha Sertel, İsmail Bilen'in ülkedeki gelişmeleri değerlendiremeyen, memleket gündeminden kopuk, sekte yönetimini eleştirmiştir.

1963 yılında akciğer kanserine yakalanan Sabiha Sertel Bakü'ye gitmiş, yaşamını kaybettiği (2 Eylül) 1968 yılına kadar burada yaşamıştır.

Büyük Mecmua ve “Kadınlığa Dair” yazıları üzerine

Yüz yıl önce 1919 yılı Mart ayında çıkarılan Büyük Mecmua dergisi, büyük baskılar altında kalmasaydı, sansür tehditleri ve yasaklamalarına uğramasaydı, başyazarı Zekeriya Sertel tutuklanmasaydı, yayımlanışının onuncu ayında kapatılmasaydı; önemli sayıda tanınmış yazar, şair ve sanatçıyı bünyesinde toplamasından dolayı dönemin en önemli yayın organlarından biri olabilirdi.

Ancak yukarıdaki zorlayıcı, tehlikeli ve olumsuz koşullarda hazırlanan dergi; bir ismi, Sabiha Sertel'i yazıları ve kişiliğiyle ön plana çıkarmış, “*edebi ve ilmi*” alt başlığıyla basılan dergi, liberal-milliyetçi politik açılımı yanında “kadın sorunları” üzerine etkili yazılarla kendini göstermiş ve böylece akılda kalmıştır.

Büyük Mecmua'daki Sabiha Sertel yazıları okunduğunda ilginç bir noktanın varlığı

da hissedilecektir. Makalelerde; kadının ezilmesine ve haksızlığa uğramasına karşı büyük bir isyan duygusu satırlara yansırken, diğer yanda dönemin özgül koşulları; kurulmakta olan –burjuva karakterli– ulus-devletin kadına yüklediği “*kutsal anne ve kadın*” misyonu ile binlerce yıldır süren erkek egemen toplumun kılcal damarlarına işlemiş kadına dair değer yargılarının kimi izleri de bir arada bulunmaktadır.

Ama bütün bunlar Sabiha Sertel’in yazılarının değerini azaltmamakta, tersine mücadelecı ve gözüpek bir yazarın gelişim çizgisini göstermesi açısından önemle kayda geçerken; 1919’un o ümitsiz siyasi havası ile din ve gelenekle kuşanmış erkek despotizminin sınır tanımaz iktidarına karşı bir isyan çılgılığı olmaktadır.

Sabiha Sertel’in Büyük Mecmua’da yazdığı makalelerinde ele aldığı konuların önemli bir bölümü üzerinden geçen yüz yıla rağmen –ne yazık ki– hâlâ Türkiye’nin gündeminde önemli yer işgal edebilmekte, hatta bazen büyük toplumsal krizlerin nedeni olmaktadır.

Kadının kamusal alanda görünürlüğü ile kadının seçme ve seçilme hakkı, üzerinde en çok durulan sorunların başında gelmektedir. Seçim hakkı, Türkiye’deki kadınlara Batı ülkelerden 10-20 yıl sonra teorik olarak tanınmış olsa da; bugün Meclis’te, kamuda, üniversitelerde, siyasi partilerde, iş hayatında, sendikalarda diğer sosyal alanlarda bulunan kadın sayısı ve erkeklere oranı, erkek egemenliğinin en net ölçütü olmakta ve geçen bir asra rağmen vahim önemini korumaktadır.

Sabiha Sertel’in makalelerinin başka bir konusu; tesettür -ya da başörtüsü- sorunu veya karma eğitim; demek ki o günden bu yana, her dönem bütün toplumu derin kaygılarla ikiye yarmış ve bir türlü aşılammıştır. Eğitim söz konusu olduğunda kız çocuklar ile kadınlar –diğer yandan– cinsiyetinden dolayı da hâlâ imkânsızlıklar içinde boğulurken, Sabiha Sertel yazıları hem tarihsel hem güncel olmaya devam etmektedir.

Yüz yıl önce yazılan “*Türk Feminizmi*” makalesi, dönemin ruhuna uygun olarak kadın ve erkeğin sahip olduğu “*fırsat eşitsizliği*” üzerinden çağdaşlaşmanın –kadınsız– olamayacağını o kendine has naif mantığıyla dile getirirken, feminizmin literatüre girmesine de büyük katkıda bulunmuştur. Nihayet bugün, Türkiye’de kadın sorunu; bütün hüznü ve ağırlığı, bütün dertleriyle gündemimizde acılı başlıklarla yer alırken, tam yüz yıl önce genç bir kadın gazetecinin “*Kadın*

Sorununu” toplumun gündemine taşıma konusundaki büyük çabasını bu vesileyle anmak önemli olmaktadır.

(*) Sabiha Sertel, Kadınlığa Dair, 100. Yılında Sabiha Sertel’in Büyük Mecmua Yazıları, (Derleyen) Hamit Erdem, (Günümüz Türkçesine Çeviriyazı) Baha Coşkun - Fadime Ersin - Hamit Erdem, Sel Yayıncılık (Kadın Kitaplığı Dizisi), 200 sf., İstanbul 2019

(**) İsmail Hakkı: “Arap” lakaplı İsmail Hakkı Almanya’da pedagoji eğitimi görmüş, orada Spartakist Hareket’i yakından izlemiş, Türkiye’ye dönünce Büyük Mecmua’da eğitim üzerine yazılar yazmış, İstanbul’da “İstanbul Komünist Grubuna” katılmış, Ethem Nejat’la Bakü’ye gitmiş, Türkiye Komünist Fırkası Kuruluş Kongresi’nde bulunarak Merkez-i Umumi üyeliğine seçilmiş, Mustafa Suphi önderliğinde Türkiye’ye dönen kafiye içinde yer almış, Karadeniz’de karanlık bir komplo sonucu öldürülmüştür. Sabiha Sertel, Büyük Mecmua’da “Eğitim Politikası” dışında “Harp Borçlarının” yenilmiş mazlum ülkelere ödettirilmesi politikasına karşı çıkan yazıların İsmail Hakkı tarafından yazıldığını belirtmiştir.

(***) Süfrajete: 20. yüzyılın başlarında İngiltere ve ABD’de pasif direniş, kamu toplantılarını bölme, açlık grevi yapma gibi yollarla kadınların seçme ve seçilme hakkını savunan, organize olmuş radikal kadın hakları savunucuları süfrajete olarak nitelendirilmiştir.

Hamit Erdem
14 Mayıs 2022